

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
Аржаанская средняя общеобразовательная школа
Пий-Хемского кожууна Республики Тыва

«РАСМОТРЕНО»
На заседании МО
Протокол № 1
от «27» августа 2024 г.
Тюлюш А.В.

«СОГЛАСОВАНО»
Зам. директора по УВР:
Шактар А.А.
Протокол № 1
от «28» августа 2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
по внеурочной деятельности «Төрээн дылым-эртине байлаам»

ДЛЯ 9 КЛАССА
НА 2024/2025 УЧЕБНЫЙ ГОД

Составитель программы:
Ооржак Лариса Александровна,
I квалификационная категория.

АРЖААН, 2024 г.

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

2022-2033 чылдар дургузунда Дээди Хуралдың Тыва Республиканың девискээринге төрөөн тыва дылды сайзырадып быжыглаары-биле холбашкан хемчеглерни барымдаалап, өөредилге планында тыва дыл шактарынга немей «Төрөөн дылым – эртинге байлаам» деп класстан дашкаар өөредилге эртемни киригген. Ук эртемге таарыштыр Национал школа хөгжүдөр институт 5-9 класстарга «Төрөөн дылым – эртинге байлаам» деп чижек программаны (улаштыр – «Программа») «Кол ниити өөредилгениң 5-9 класстарынга «Төрөөн (тыва) дыл» эртемниң чижек өөредилге программасынга» даянып, 5-7 класстарның «Тыва дыл», 8-9 класстарның «Тыва дыл» өөредилге номнарынга дүүштүр кылдырган.

Чижек программаның кол таваа кылдыр дараазында хоойлу, доктаал, саавырлар алдырган:

- Конституция Российской Федерации (с изменениями на 01.07.2020 г.) ст.26;
- Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. №273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации»;
- Федеральный закон от 03.08.2018 г. №317-ФЗ «О внесении изменений в статьи 11 и 14 Федерального закона «Об образовании в Российской Федерации»;
- Приказ Министерства и науки РФ от 17 декабря 2010 г. №1897 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта основного общего образования» (в редакции приказа Минобрнауки России от 31 декабря 2015 г. №1577);
- Конституция Республики Тыва (с изменениями на 12.04.2019 г.) ст.5, 24;
- Закон ВХ-1 «О языках в Республике Тыва» от 31.12.2003 г. №462 (с изменениями на 12.04.2019 г.);
- Закон Республики Тыва от 21.06.2014 г. №2562 ФХ-1 «Об образовании в Республике Тыва» (с изменениями на 02.06.2019 г.).

Россия Федерациязының өөредилге яамызының доктаалдары болгаш дужаалдары база Россия Федерациязының өөредилге черлеринге чижек өөредилге планнарынга, Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызының кол ниити болгаш ортумак (долу) өөредилгеге 9-ку класска төрөөн тыва дыл эртемни чедимчелиг шингээдиригге таарымчалыг кылдыр бердинген «Төрөөн дылым – эртинге байлаам» деп класстан дашкаар өөредилге эртемни өөрениригге 34 шакты чижеглей кылган.

**Кол школага (5-9 класстарга) төрөөн (тыва) дылды өөрөдириниң
СОЛУГАЛАРЫ:**

- иштики сагыш-сеткили аажок байлак, бедик мөзү-бүдүштүг база бот-медерели бедик, Россияга, ооң иштинде төрөөн Тывазынга, бодунуң чуртунга бердинген, шынчы; төрөөн тыва дылынга ынак болгаш ону эки билир, хүндүлээр хамаатыны кижизидери;

- төрөөн дылын культураның болуушкуну кылдыр медереп хүлээп ап, ону чугаа чорударының, амыдыралдың аңгы-аңгы адырларынга билиг, дуржулга чедип алырының болгаш ниитилелде тургустунган мораль-этиктиг негелделерин, дылдың эстетиктиг үнезин медереп билириниң кол аргазы кылдыр хүлээп алыры;

- тыва дылды хүн бүрүде амыдыралдың болгаш өөрөдилгениң ажил-чорудулгазында ажыглаар аргаларның бирээзи кылдыр хүлээп алыры; кижилер аразында харылзаа тударының кол аргазы кылдыр ажыглаары, өөрөдилгениң бүгү талалыг кылдыныгларын шиңгээдип алырынга (ажыл-чорудулганың сорулгаларын тургузуп, оларны планнап, чугаага хамаарыштыр бот-хыналданы болгаш бот-эдилгени кылыр; чугула медээ бээр аргаларны ажыглаар; библиографтыг дилээшкиннерни кылып билир, словарьлар, энциклопедиялардан болгаш өске-даа бижимел барымдаалардан, массалыг медээ чепсектеринден болгаш Интернет четкизинден тыва дылда херек медээлерни, сөзүглелдерни тып, ушта бижип, эде тургузуп билир дээш о.ө.) ужур-дузалыг чугула дыл болуп турарын билиндирери;

- дыл системазының тургузуун, ону ажыглаарының дүрүмнерин, чугааның аянын болгаш литературлуг тыва дылдың кол негелделерин шиңгээдири; дылдың болуушкуннарын танып билири, оларны сайгарып, деңнеп, дүүштүрүп, бөлүктөп, үнелеп билир арга-дуржулгазын сайзырадыры, аңаа даянып аас болгаш бижимел чугаа культуразын сагыыры, чугаа чорударының хевирлерин билири, аңгы-аңгы байдалдарга дылды ажыглап шыдаары, чугаа этикединиң негелделерин шиңгээдип алыры; бодунуң ажыглап турары (потенциалдыг) сөс курлавырын улам байыдары; чугаада ажыглаттыннып турар грамматиктиг аргаларның хемчээлин делгемчидери; чедип алган билиглерин, мергежил, чаңчылдарын өөрөдилге ажил-чорудулгазынга болгаш хүн бүрүде амыдыралынга чугаа чорудуп тура, ажыглаар аргаларын улам байыдып сайзырадыры дээш о.ө.

«ТЫВА ДЫЛ» ЭРТЕМИН ӨӨРЕНГЕНИНИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Кол школаның (5-9 класстар) доозукчуларының тыва дылдың программанын шингээдиң алгаш, чедип алыр **бот-тускайлаң түңнелдеринге** дараазында чүүлдер хамааржыр:

1) кижиниң интеллектуалдыг болгаш чогаадыкчы салым-чаяанын база мөзү-бүдүш шынарларын сайзырадырынга төрөөн дылының чугулазын медресеп билири, уругларның билиг чедип алырынга ук дылдың ужур-утказын тодарадып, ону тыва чоннуң ыдыктыг, үнелиг эртинелериниң бирээзи деп билири;

2) тыва дылдың эстетиктиг үнелин медресеп билири; төрөөн дылынга ынак болгаш ону хүндүлөп, ол дээш чоргаарланыры; ону национал культураның кезээ кылдыр билип, арыг эдилээри;

3) дылдың байлак сөс курлавырын болгаш грамматиктиг аргаларын бодунуң бодалдарын болгаш сагыш-сеткилин хостуг илередирде четче ажыглап шыдаары; бодунуң чугаа-домаан хайгаарап, сайзырадып, экижидеринче чүткүлдүг болуру.

Метапредметтиг түңнелдеринге (предметтен дашкаар азы ооң-биле чергелештир билип алыр харылзашкак чүүлдери) дараазында чүүлдер хамааржыр (5-9, 10-11 класстарга):

1) Чугаа чорудулгазының бүгү-ле хевирлерин ажыглап билири:

Дыңнаары болгаш номчууру:

- бижимел болгаш аас медээниң утказын шын билип алыры (чугааның утказы, сөзүглелдин темазы, кол утказы; кол болгаш немелде медээ);

- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин номчулганың янзы-бүрү хевирлеринге (сөзүглелден херек информацияны дилеп-тып номчууру (поисковый вид), чүгүртү азы улуг-каралап номчууру (просмотровый), таныжып номчууру (ознакомительный вид), шинчилел-сайгарылгалыг номчууру (изучающий вид)) таарыштыр ажыглап билири;

- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин шын дыңнап билири; дыңнаарының янзы-бүрү хевирлерин (бир кижиниң тайылбыр чугаазындан болгаш аудио-, видеотехникадан сөзүглелдин кайы-бир кезээн шилип алгаш дыңнаары, сөзүглелдин кыска утказы-биле таныжары болгаш ону тодазы-биле дыңнаары) ажыглап билири;

- информация ап болур чүүлдерден, ооң иштинде өөредиглиг компакт-дискилерден, Интернет четкизинден; янзы-бүрү словарьлардан тайылбыр номнардан (справочниктер) болгаш электроннуг шыгжамырлардан медээлерни тып билири;

- бердинген темага материалдарны тып, системажыдып билири; херек медээлерни боду тып билири; медээлерни чаартып азы ол-ла хевээр дамчыдып билири;

- сөзүглелдерниң утка, стилистика талазы-биле онзагайларын болгаш ажыглаан аргаларының аайы-биле дүүштүрүп болгаш деңнеп билири;

Чугаалаары болгаш бижшири:

- кылыр дээн ажил-херээниң сорулгаларын (хууда болгаш эштери-биле) тодазы-биле билип, кандыг-даа ажилды чурум аайы-биле кылып, чедип алган түңнелдерин үнелеп, аас болгаш бижимел чугаага илередип билири;

- дыңнаан азы номчаан сөзүглелиниң утказын даалга езугаар дамчыдып (планны тургузуп, утказын чугаалап, допчулай бижип, үнелел берип) шыдаары;

- сөзүглелдин утказын, кымга хамаарыштырганын, чугааның байдалын барымдаалавышаан, аңгы-аңгы хевирлерге болгаш жанрларга тургузуп шыдаары;

- аас болгаш бижимел чугаага бодунуң бодалын хостуг илередири, сөзүглелдин тургузуунуң негелделерин сагыыры (бодалының ужур-уткалыын, дес-дараалашкаан, харылзаалыын, темага дүүшкээн дээш о.ө.); номчаан, дыңнаан, көргөн чүүлдеринге бодунуң хамаарылгазын шын илередири;

- монологтуң янзы-бүрү хевирлерин (тоожуушкун, чурумал, угаап бодааныышкын болгаш оларны холуй); диалогтуң янзы-бүрү хевирлерин: (хүндүлел аянын илередир диалог (этикетный диалог), айтырыг-харыы (диалог-расспрос), чугаалажып орар кижизин чугаа чорударынче кыйгырары (диалог-побуждение), өске киж-биле бодал солчуру (диалог-обмен мнениями) дээш о.ө.) ажыглап билири;

- амгы тыва литературлуг дылда шын адалганың, лексиканың, грамматиканың кол нормаларын, стиль нормаларын херек кырында ажыглап билири; бижимел чугаага шын бижилгениң, пунктуацияның кол дүрүмнерин сагыыры;

- чугаа этикединиң нормаларын хажытпайн, чугаага киржиш шыдаары; чугаа үезинде арын-шырайын болгаш шимчээшкиннерин эптиг болгаш шын алдынары;

- хүн бүрүде өөренип азы ажыл кылып турар үезинде бодунуң чугаазын хайгаарап билири; чугааның утказының болгаш шын ажыглалының аайы-биле бодунуң дылын үнелеп билири; дылында грамматиктиг болгаш чугаа частырыгларын тып болгаш эдип билири; бодунуң тургусканы сөзүглелин хоюглап азы эдип, =скертип, делгередиб билири;

- бодунуң үежилериниң мурнунга улуг эвес дыңнадыг, илеткелди кылып, рефераттың утказын дамчыдып билири; маргылдаалыг, чидиг айтырыгларны бадыткалдарга даянмышаан, шиитпирлеп билири;

2) алган билиглерин, мергежилдерин, чаңчылдарын хүн бүрүде амыдыралга ажыглап билири; төрээн дылды өске эртемнерге билиг чедип алырының кол чепсээ кылдыр шын ажыглаары; ону өске-даа эртемнерде (даштыкы дыл, орус дыл болгаш чогаал дээш о.ө) дылдың аргаларын сайгарарына ажыглап билири;

3) долгандыр турар улус-биле харылзажып, кандыг-бир ажылды кылып тура, маргылдаалыг, чидиг айтырыглар шиитпирлээрде, эптиг чугаалажып, харылзажып билири; амыдыралчы болгаш ажыл-агыйжы чугаа үезинде чугаа культуразының негелделерин сагыыры.

5-9 класстарны доозуп тура, доозукчулар дараазында **предметтиг түннелдерни** чедип алыр:

- Дылдың хүлээлгелериниң дугайында, тыва дыл – Россия Федерациясында Тыва Республиканың үндезин чурттакчылары тыва чоннуң төрээн дылы база күрүне дылдарының бирээзи дээрзин, төрээн дыл болгаш чоннуң культуразының сырый харылзаалыг болурун, төрээн дылдың киж-бүрүзүнүң болгаш ниитилелдин амыдыралына ужур-дузазын билири;

- тыва дылдың гуманитарлыг эртемнер аразында болгаш ниити өөредилгеде туружун болгаш ужур-дузазын билири;

- төрээн дылдың эртем талазы-биле үндезиннерин; оларның чадаларының болгаш билиглериниң аразында харылзааларын шингээдиб алыры;

- дыл эртемниң кол баазалыг билиглерин болгаш ооң кезектерин шингээдири: дыл болгаш чугаа, харылзажыр чугаа, бижимел болгаш аас чугаа, монолог, диалог болгаш оларның хевирлери; чугааның байдалы; чугаа (чугаалажыр), эртем, публицистика, албан-херек, чечен чогаал стильдери болгаш оларның жанрлары, дылы; чугааның утка-хүлээлгелериниң аайы-биле хевирлери (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын);

сөзүглел, сөзүгелелдин хевирлери; дылдың кол-кол кезектери, оларның демдектери болгаш чугаага ажыглалының онзагайларын шиңгээди алыры;

- тыва дылдың лексика болгаш фразеологиязының кол стилистиктиг курлавырларын, тыва литературлуг дылдың нормаларын (шын адалганың, грамматиктиг, орфографтыг, пунктуастыг), чугаа этикединиң дүрүмнерин шиңгээдири болгаш оларны херек кырында амыдыралга аас болгаш бижимел чугаага ажыглаары;

- дылдың кол кезектерин, дылдың грамматиктиг категорияларын танып билири болгаш сайгарары, чугаага шын ажыглаары;

- сөстүң янзы-бүрү сайгарылгаларын (фонетиктиг, лексиктиг, морфемниг, морфологтуг), сөс каттыжышкынының болгаш домактың синтаксистиг сайгарылгазын шын кылып, сөзүглелдин тургузуунуң болгаш кол демдектериниң аайы-биле, дылдың кандыг хүлээлгелерин күүседип чоруурунуң болгаш уран аргаларны ажыглаанының аайы-биле сайгарары;

- лексиктиг болгаш грамматиктиг синонимнерни ажыглаанындан кижиниң чугаазының чечен-мерген, а чечен чогаал дылының каас-чараш, байлак болу бээр аргаларын билири болгаш чугаазыңга шын ажыглаары;

- төрөөн дылдың эстетиктиг хүлээлгелерин медресеп билири, чечен чогаалдың дылын сайгарып тура, чугааның эстетиктиг талазын үнелеп билири.

Программаны ң кезээ	Тема	Шагы	Өөреникчинин ажил- чорудулгазы	Кичээлдин хевири	Өөредилгенин курлавырлары (парламалболга ш электроннугхевирде)	Шагы	
						План	Эрттирг
Дылдугайында ниитибиллиглер	Тывадыл–эрте- бурун шагдан амгы үеге чедир тыва чоннуң культура болгаш төөгүзүнүн кадагалакчызы Тываның девискээри нге ажыглапту рган бижиктер	3	Чоннуң төөгүзүн болгаш культуразын билип алырынга төрээндылдыңужур-дузазының дугайында чугаага киржир. Тыванындевискээриндебижиктер тураскаалдарын, оларның төөгүзүн номчуп сонuurгаар, интернет четкизинден, музейден көөр. Тываныңхаяларындабижиктер дугайында эртем-шинчилелдиг ажылдарны сонuurгаар. Барыын-ХемчиктинБижиктиг- ХаядаболгашУлуг-Хем	Кичээл- лекция, беседа Кичээл- экскурсия Кичээл- семинар	Өөредилгеному«Тыв а дыл», 9 класс, Национал музейнин бижиккехамаарышк ан делгелгези (сайтызы: музейтыва.рф)		

			девискээриндехаялардачуруктар (петроглифтер), Орхон-енисейбижиктериниң дугайында база төвүт, моол бижиктерни ажыглалының дугайында дыңнадыглар, презентацияларны белеткеп, семинарга киржир. Тывадылдың шинчилекчилери болгаш оларның эртем ажылдарының чижектери-биле таныжар. Тыва дылдың хевирлерин ылгап тодарадыр. Тыва дугайында сөзүглелдерни сайгарар, сөс курлавырын байыдар, төрөөн чериниң дугайында билиглерин делгемчидер. Сөзүглелдерден херекмедээлерни тывар. Чогаадыг бижиригемедээлерни чыыр				
Өскекижиниң чугаазын дамчыдар аргалар	Цитата – дорт чугааның бир хевир и	2	Дорт чугаа ылг домактарга бижик демдектерин катаптаар. Аас болгаш бижимел чугаага (чогаадыгларга, эдertiглерге база о.ө) цитаталарны шын ажыглаар	Кичээл-быжыглаашкы н	Өөредилгеному «Тыва дыл», 9 класс, Сөзүглелдер		

Чугаа чорудулгазы болгашчугаа культуразы	<i>Чогаадыг “Төрөөн дылым – эртине-байлаам”</i>	1	Мурнунда кичээлдерге алган билиглерингедаянып, чогаадыгны бижир. Төрөөн дыл дугайында цитаталарны ажыглаар. Шын бижилгениндүрүмнеринсагыыр	Чугаа сайзырадылгазы			
Синтаксис болгаш пунктуация	Нарындамактарның бөлүктери	1	Нарындамактарның бөлүктөрүн чагырышпаан, чагырышкан деп ылгап билир, оларның кезектериниңаразындахолбажыр аргаларынтодарадыр	Кичээл-быжыглаашкын	Өөредилгеному«Тыва дыл», 9 класс,		
	Чагырышпааннарын домактың кезектериниң каттыжар аргалары	2	Чагырышпааннарындомактың кезектериниңкаттыжар аргаларынтодарадыр, аңаа бижик демдектериншынсалыр. Чагырышпааннарындомактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр	Кичээл-быжыглаашкын	Өөредилгеному«Тыва дыл», 9 класс,		
Чугаа чорудулгазы болгашчугаа культуразы	<i>Хыналдаажыл</i>	1	Хыналдаажылдыкүүседир, нарындамактарныңсинтаксистиг сайгарылгазын кылыр	Билиглер хыналдазы			

	Чагырышкан нарын домактарнычугааның стильдериниң аайы- биле ажыглаары	5	Чагырышканнарын домакта кол болгаштайылбырдомак, оларның холбажыр аргалары тодарадыр. Чагырышканнарын домакта тайылбыр домактарның янзыларын аңгылаар, оларны чугааның стильдериниң аайы- биле ажыглалын хайгаараар (үениң, тодарадылганың, немелдениң, даарбайдалдың, чөрүлдээниң, сорулганың, чылдагаанның, деңнелгениң, туруштуң, кылдыныгаргазының тайылбыр домактары), оларга бижик демдектери шын салып өөренир. Чагырышканнарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр	Кичээл- быжыглаашкы н	Өөрөдилгеному «Тыва дыл», 9 класс,		
	Кичээл-зачёт	1	Чагырышканнарын домак дугайында билиглерин хынаар	Билиглер хыналдазы			
	Нарын синтаксистиг конструкцияларның сайгарылгазы	1	Нарын синтаксистиг конструкцияларның сайгарылгазын кылыр, бижик демдектерин тайылбырлаар	Практиктиг кичээл	Өөрөдилгеному «Тыва дыл», 9 класс, Мергежилгелер чыындызы		

Чугаа чорудулгазы болгашчуга а культуразы	<i>Эдэртиг</i>	2	Бижиткен сөзүглелди дыңнаар, эдэртигни чурум ёзугаар бижиир	Чугаа сайзырадылгазы, билиглер хыналдазы			
Чугаа чорудулгазы болгашчуга а культуразы	Сөзүглелдин тургузуу болгаш кол демдектери Сөзүглелдин лингвистиктиг сайгарылгазы	3	Сөзүглелдин кол демдектерин (уткалыг кезектерге чарлыры, утка талазы-биле чаңгыс аай болуру, кезектериниң аразында харылзаалыы) тодарадыр. Абзац – чугааның стиль-композициялыг үзүндүзү, ол микротемаларны аңгылап турар деп билир. Сөзүглелдин уткалыг кезектерин ылгаар. Домактарны аң болгаш сөзүглелдин кезектерин харылзаштырып турар аргаларны тодарадыр. Сөзүглелдин тургузуун тодарадыр. Сөзүглелдин тургузар база ону эде тургузарының кол хевирлерин (план, тезис, конспект, аннотацияны) ажыглаар. Сөзүглелдин дылының онзагайын сайгарар	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөредилгеному «Тыва дыл», 9 класс, Сөзүглелдер: www.tuvancorpus.ru		

Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыг «Кымболур мен?» азы «Төрээн Тывамга»</i>	1	«Кым болур мен?» азы «Төрээн Тывамга» деп темага 3-4 абзацтан тургустунган чогаадыг бижир	Чугаа сайзырадылгасы	Өөредилгеному «Тыва дыл», 9 класс, М.247		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Сөзүглел-биле ажыл</i>	1	Сөзүглелди кичээнгейлиг дыңнаар. Сөзүглелдин туткалыг кезектерин (микротемаларын) тодарадыр. Утказын шын дамчыдар. Дылдың нормаларын сагыыр	Практиктиг кичээл	Сөзүглел		

Стилистика болгашчуга а культуразы	Эртем стилиниң сөзүглелдерин тургузары. Илеткел бижиири Солунгастатья бижиири («Башта айгы башкым») Резюмени тургузары Амы-хууда болгаш социал четкилерге чагаалажылга	4	Номболгашчуга а стилидерин катаптаар. Ном стилиниң янзыларын (эртем, публицистика, албан-херек) ылгаар, ооң кол жанрларынга сөзүглелдер тургузар (илеткел), публицистика (солунга статья), албан-херек (бодунга резюме бижиир). Чугаа стилиниң бир хевири болур чагаалажылганы чорудуп өөренир (кижилерниң аразында амы-хууда чагаалар, социал четкилерге чагаалар бижиириниң онзагайы). Чагаалажылга үезинде чугаа культуразын, шын бижилгениң дүрүмнерин сагыыр, сөстөрни чөптүг ажыглаар	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	Өөрөдигеному «Тыва дыл», 9 класс, дүрүмнерни номчуур		
Дылдугайында ниитибилиглер	5-9 класстарга өөрөнгөн чүүлдеринге түңнел	3	5-9 класстарга өөрөнгөн чүүлдерин катаптаар, янзы-бүрү хевирлерниң ажалдарын кылыр	Кичээл-катаптаашкын Кичээл-мөөрей	Өөрөдигеному Сөзүглел		

Чугаа чорудулгазы болгашчуга а культуразы	<i>Хыналда эдертиг Ажылдың сайгарылгазы</i>	2	Түңнелхыналдаэдертигни бижиир. Частырыглар-билеажылды кылыр	Билиглер хыналдазы			
Чугаа чорудулгазы болгашчуга а культуразы	<i>«Төрээн дылды Өөренири чугулабе азы ...»</i>	1	Диспутка киржир. Бердинген айтырыггахамаарыштырбодалын илередир,бадыткап,түңнепбилир. Чугаакультуразын,диспуттун дүрүмнеринсагыр	Кичээл-диспут			

АЖЫГЛААН ЛИТЕРАТУРА

Чаңгыс авторлуг номнар

Доржу М.Д. Бай-Тайгинский говор в системе диалектов тувинского языка. Кызыл: ТывНУЧ, 2002. – 170 ар.

Март-оол К.Б. 5-9 класстарга тыва дылды башкылаарының методиказы. Кызыл, 2002. – 267 ар.

Ооржак Д.Х. 5-6 класстарга харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы. Кызыл: ТывНУЧ, 2004. – 139 ар.

Сат Ш.Ч. Тыва диалектология. Кызыл: ТывНУЧ, 1987. – 58 ар.

Сувандии Н.Д. Тыва дылдың практикунга мергежилгелер чыындызы. – Кызыл: ТывНУЧ, 2003. – 151 ар.

Ийи болгаш оон-даа хөй авторлуг номнар

Доржу М.Ч., Бичелдей К.Б. Тыва чугаа культуразының чугула айтырыглары. Кызыл, ТывНУЧ, 1989. – 24 ар.

Монгуш Д.А., Ойдан-оол А.К. Методиктиг сүмелер. 5-9 класстарның «Тыва дыл» ному-биле ажылдаар башкыларга дузаламчы. Кызыл: ТывНУЧ, 1992. – 150 ар.

Ойдан-оол А.К. Ооржак М.Ч. Ооржак С.-С.Т. Диктантылар чыындызы. 5-9 класстарга. Башкыларга дузаламчы. – Кызыл, 2003. – 245 ар.

Ойдан-оол А.К. Тадар-оол С.К. Эдертиглер чыындызы. 5-9 класс. Башкыларга дузаламчы. Кызыл: ТывНУЧ, 2004. – 171 ар.

Словарьлар:

А.Пальмбах, Л.Чадамба, С.Сарыг-оол. Орус-тыва словарь. – Москва, 1953. – 703 ар.

Делгер-оол А.К., Дирчин Б.Д. Тыва дылдың тайылбырлыг словары. Новосибирск: Наука, 2011. – 795 ар.

Монгуш Д.А. Русско-тувинский словарь. – Москва: Русский язык, 1980. – 319 ар.

Монгуш Д.Б. Тыва дылдың орфографтыг словары. – Кызыл, 1967. 422 ар.

Ожегов С.И. Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений/Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В.Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М:ООО «ИТИ Технологии», 2008. – 944 стр.

Ондар Б.К. Топонимический словарь Тувы. – Кызыл: ТКИ, 2007. – 550 ар.

Хертек Я.Ш. Русско-тувинский фразеологический словарь. Кызыл, 1976.

База ол ышкаш:

- тыва дыл кичээлдеринге тема аайы-биле белеткээн слайдылар;
- тыва дыл кичээлдеринге хереглээр плакаттар;
- тыва дыл кичээлдеринге ажыглаар таблицалар;
- аттыг болгаш сюжеттиг чуруктар;
- уругларның билиин хынаарынга белеткээн тест ажылдар.

ИНТЕРНЕТ КУРЛАВЫРЫ

www.tuva.asia

www.tuvaonline.ru

tigi.tuva.ru

uryanhayn.com

tuvacheleesh.ru

tuvadyl.ru

tosertine.tuva.ru